

מוגדר בתור "ממלכת ה' ביד בני דוד" (פס' ח), בהתאם לתפיסה הייחודית שבדברי הימים.⁴³ המסייעים לירבעם⁴⁴ מאופיינים כ"אנשים רקים בני בליעל" (פס' ז),⁴⁵ אפיין שלילי, אשר אמר להקריין גם על דמותו של ירבעם, בחינת 'אמור לי מי הם חבריך, ואומר לך מי אתה'.⁴⁶ וכיצד זה הצליחו ירבעם ואנשיו לגבור על הירושלם הלגטימי של המלוכה? על כך משיב אביה: "ויתאמצו על רחבעם בן שלמה, ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניו" (פס' ז). בהצגת רחבעם כ"נער ורך לבב" מהדהד תיאורו של שלמה בדברי דוד אביו בספר דברי הימים: "ויאמר דוד: שלמה בני נער ורך" (דה"א כ"ב, ה), "שלמה בני אחד בחר בו אלהים נער ורך" (שם, כ"ט, א).

אין בנאום זה זכר לנבואת ההודעה; אדרבה, הייעוד הזתי הוא דווקא של מלכות דוד ולא של ירבעם. הביקורת על עצם הקמת מלכות הצפון משולבת בביקורת בנושאי הפולחן (הקמת העגלים ומינוי כוהנים שלא מבני לוי), וזו מבוססת כלשון חריפה ביותר, המייחסת לאנשי הצפון עזיבת ה' והליכה בדרכי העמים האליליים: "ותעשו לכם כהנים כעמי הארצות ... והיה כהן ללא אלהים" (פס' ט), "אתם עוזבתם אתי" (פס' יא).

9.8.2 טרנספורמציה של לשונות
ראוי לתת את הדעת לארבע לשונות שבמלכים א' י"א-י"ב, אשר מופיעות בנאום אביה במגמה מהופכת:⁴⁷

- 43 ראו: דה"א י"ז, יד; כ"ח, ה; כ"ט, כג; דה"ב ט', ח; ועיינו: יפת, אמונות בדה"א, עמ' 341-334.
- 44 על פי ההבנה המקובלת, שהכינוי "עליו" בפסוק ז מוסב על ירבעם. הבנה חתברית שונה של הפסוק, המביאה להערכה שונה של היחס לירבעם מצויה אצל ויליאמסון, דה"ב, עמ' 253-252. נגד דעת ויליאמסון ראו בקצרה בפירושו של דילאור (דה"ב, עמ' 108).
- 45 אפיין זה יכול לכוון אותנו לראות כאן רמיזה לפרשיות עיר הנידחת בספר דברים, שאף אנשיה מתוארים כך: "יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את רשבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעתם" (דב' י"ג, יד). הפועל "וידחו" מופיע אף הוא בנאום אביה, והוא מוסב על יחסם לכוהנים בני לוי: "הלא הדחתם את כהני ה'" (פס' ט). ישנו עוד כמה מילים משותפות לשני הטקסטים.
- 46 לאפיין דמות הכולל שיפוט מוסרי בתוך רצף העלילה ראו: שטרנברג, איוון עדין, עמ' 218, מס' 2; בר-אפרת, העיצוב האמנותי, עמ' 62.
- 47 אנו מניחים שהבסיס לנאום הוא דרישה לרעה של תיאור הפילוג כפי שהוא מופיע במלכים א' י"ב ובמקבילתו בדברי הימים ב' י'. נגד הבנת הנאום כמשקל מקור או מסורת שונה ראו: טלשיר, מסורת הפילוג, עמ' 116-118.

כ-: "ובאהרן התאנה ה' מאד להשמידו" (דב' ט', כ) // "ויתאנה ה' מאד בישראל ויסרם מעל פניו" (מל"ב י"ז, יח). לדמיון זה לאמור על אהרן יש להוסיף את תיאור החטא: "מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה" (שם' ל"ב, כא) // "וידא (קרי: וידח) ירבעם את ישראל מאחרי ה' והחטיאם חטאה גדולה" (מל"ב י"ז, כא). וראוי לשים לב גם לשימוש החוזר באלמנט לשוני מסיפור הפילוג: "לא נשאר רק שבט יהודה לבדו". לשון זו חוזרת בהקשר שונה על התיאור המסייג את שלטון מלכות בית דוד: "וימליכו אתו על כל ישראל, לא היה אחרי בית דוד זולתי שבט יהודה לבדו" (י"ב, כ).

יש לציין שהצירוף "חטאה גדולה" מופיע מלבד מלכים ב' י"ז רק עוד ארבע פעמים במקרא, מהן שלוש בשמות ל"ב (פסוקים כא, ל, לא) בסיפור עגל הזהב, ועוד פעם אחת בספר בראשית, בדברי אבימלך לאברהם (בר' כ', ט). בצירוף שני הלשונות "חטאה גדולה" ו"התאנה" נבנית לדעתנו אנאלוגיה בין ירבעם לבין אהרן בחטא העגל, כאשר הוא מכשיל את בני ישראל. מסתבר שבאנאלוגיה זו יש עקיצה כלפי מעשי ירבעם בן נבט. הוא, הרואה את עצמו כביכול כממשיך של אהרן,⁴⁰ וקורא לבניו כשמות בני אהרן, נדב ואביה (י"ד, א, כ), אינו מידמה לו אלא קטע הבעיית של חטא העגל. והדברים אמורים בהקשר שבו נזכר גם חטא העגלים ('ויעשו להם מסכה שנים עגלים' [י"ז, טז]). ועוד אפשר שאנאלוגיה זו מהדגישה את גודל המהפך שעבר על ירבעם – מי שבחתילת דרכו מצטייר כמידמה למשה,⁴¹ הופך בסופו של דבר דומה לאהרן בשעת חטאו.

9.8 ירבעם בנאום אביה בדברי הימים ב' י"ג

9.8.1 הביקורת על ירבעם
חמורה עוד יותר מהאשמה שמטח אביה בן רחבעם בנאום מעל להר צמרים: "ויקם ירבעם בן נבט עבד שלמה בן דוד וימרד על אדניו" (דה"ב י"ג, ו). על פי דברי אביה, ירבעם נושא באחריות אישית לפילוג,⁴² שהוא לא רק מרידה במלך הלגיטימי, אלא אף מרי בדבר ה', שהרי ה' "נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם, לו ולבניו ברית מלח" (שם, ה). שלטונה של שושלת דוד על ישראל אף

- 40 למדינותו של ירבעם לחזור אחורה למסורות קדומות כאמצעי ליצירת לגיטימציה דתית לרפורמה הפולחנית שלו, ראו לעיל, פרק א, הערה 46.
- 41 ראו לעיל, סעיף 9.2.7.
- 42 זאת בניגוד לניסוח האחד במלכים א' י"ב המדבר על מרידה: "ויפשעו ישראל בבית דוד עד היום הזה" (פס' יט), שבו הנושא הוא הקולקטיב ולא ירבעם.

- (א) הגדרת ירבעם כ"עבד שלמה" (פס' ו'), נהפכת מגנותו של שלמה לגנותו של ירבעם. במלכים כרוכה הגדרה זו בעונשו של שלמה – העבד שמרד בריבונו שבשמיים יענש מידה כנגד מידה באמצעות מרידת עבדו בו (מל"א י"א-י"ג), ואילו בנאום אביה היא מכוונת לגנותו של ירבעם, המוצג כעבד הבוגד באדוניו. כינויו של המלך הוא מאלף: "שלמה בן דויד", מלך בן מלך, ובכך מוגדל היקף הפשע.
- (ב) המרידה מוצגת כהפרת ה"ברית", בדברי הימים ב י"ג היא ברית דוד, "ברית מלח" (פס' ה'),⁴⁸ שבה פוגע ירבעם; ואילו במל"א י"א, יא היא ברית ה', שאותה הפר שלמה: "ולא שמרת בריתי וחקתי".
- (ג) לשון עז"ב, אשר לדעתנו ממלאת תפקיד חשוב במלכים א י"א-י"ב, באפיינה את חטאו של שלמה ואת עונשו,⁴⁹ נהפכת כאן מנה ובה כפי אביה למתארת את נאמנותם הדתית של בני יהודה לעומת בוגדנותם הדתית של אנשי הצפון: "ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוה" (י"ג, ו'), "ואתם עזבתם אתי" (פס' יא').
- (ד) מהפך מתחולל אף בקריאה להימנע מלצאת לקרב לאור רצון ה': בעוד שבסיפור הפילוג מדובר בהוראתו של הנביא שמעיה לרחבעם כדי לקיים את הפילוג כעובדה מוגמרת ('לא תעלו ולא תלחמון עם אחיכם בני ישראל ... כי מאתי נהיה הדבר הזה') [מל"א י"ב, כד], הרי בנאום אביה זו קריאתו של מלך יהודה לאנשי הצפון להימנע מלהילחם בהם ("בני ישראל, אל תלחמו עם ה' אלהי אבותיכם כי לא תצליחו" [פס' יב]). אך בעוד ששמעיה דיבר על מלחמה כנגד "אחיכם", אביה כבר מגדיר אותה כמלחמה בה' (בדומה לתפיסה המצויה בתהלים כ' ופ"ג – כלפי הגויים הנלחמים בבני ישראל).

לצדן של ארבע הלשונות הללו, הנוגעות לירבעם ולתומכיו, ניתן להצביע גם על טרנספורמציה חלקית שעובר כינוי דמות, לא של ירבעם אלא של יריבו. בנאום אביה מכוונה המלך באזכורו הראשון "רחבעם בן שלמה". מגמתו של כינוי זה ברורה לאור ההקשר שבו הוא נזכר – לציין את הלגיטימיות של שלטונו בהיותו יורשו החוקי של "שלמה בן דויד"; עובדת היותו של רחבעם בנו

48 המונח "ברית מלח", המופיע במקורו (במד' י"ח, יט) בהקשר כוהני, הוסב בהקשר זה לתיאור נצחיות מלכות בית דוד, וראו: יפת, אמונות בדה"י, עמ' 382-383.

49 ראו לעיל, סעיף 5.4.5.

של שלמה היא המקנה לו את הזכות למלוך. כך תפקד כינוי זה גם בקטע ההשלמה בספר מלכים, בדברי המספר אשר רמז לנקודת התצפית של רחבעם: "להשיב את המלוכה לרחבעם בן שלמה" (י"ב, כא). אולם נקודת תצפית זו נדחתה בספר מלכים מפני נקודת התצפית האלוהית-הנבואית, אשר לפיה "רחבעם בן שלמה" (שם, כג) צריך לוותר על שלטונו (ולפי הסברנו: עובדת היותו בנו של שלמה היא דווקא הסיבה לאיבוד זכותו).⁵⁰ גם בנאום אביה, המלך, בנו של רחבעם, מציג ראייה זהה לזו של אביו, אלא שכאן עמדתו אינה נדחית, אדרבה, היא העמדה המוסמכת והמקובלת על מחבר הספר.